

ПОНЯТТЯ Й СТРУКТУРА ПОРТРЕТНОГО ОПИСУ ЯК СКЛАДНИКА ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто поняття портрета персонажа: обґрунтовано статус портрета персонажа як складника художнього англомовного реалістичного дискурсу початку ХХ ст.; виділено основні типи портрета за ознаками композиційної будови та інтеракційними характеристиками.

Об'єктом нашого дослідження є опис портрету персонажа літературного твору.

Актуальність такого дослідження зумовлена дискурсивним підходом до досліджуваного об'єкта, розумінням його як одного з складників художнього дискурсу.

Логічним продовженням пошуків у напрямі аналізу функціональних стилів, вивчення художнього тексту, тощо сьогодні стає аналіз дискурсивних феноменів. У межах нової дискурсивної парадигми лінгвістичного знання наукові об'єкти постають як такі, що нерозривно пов'язані з мисленнєвою й комунікативною діяльністю людини [1]. Писемна фіксація тексту художнього твору й відтермінованість у часі процесів його породження і сприйняття не є перешкодою в тлумаченні художнього твору як дискурсу, про що свідчать наявні розвідки. Так, у вітчизняній лінгвістиці запропоноване визначення німецького романтичного дискурсу; це, на думку О. Романенко, "об'єктивованій специфічними мовними формами функціонально-смысловий континуум, який конститується в соціокультурному середовищі в Німеччині кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. і характеризується особливим романтичним стилем, зумовленим пересічно романтичним комунікативним модусом" [2].

У фокусі нашого дослідження твори художньої прози (романи та оповідання) англомовних авторів (британських та американських) першої половини ХХ ст., що характеризуються реалістичним стилем розповіді. Тобто, йдеться про художній дискурс, який створений у соціокультурному середовищі англомовної лінгвокультурної спільноти вказаного історичного періоду й відрізняється реалістичним стилем та реалістичним комунікативним модусом, він об'єктивований мовними формами, що відбивають його специфіку й утворюють функціонально-стильовий континуум.

Метою цієї статті є уточнення поняття портретного опису й розробка його типології із попереднім обґрунтуванням статусу портрета персонажа як складника художнього англомовного реалістичного дискурсу (ХАРД) початку ХХ ст.

Дискурс, як голістична одиниця мовленнєвої діяльності, має двоїсту сутність: вона звернена як до ментального виміру – людської свідомості, так і комунікативно-соціального; відтак у функціонально-смысловому континуумі художнього дискурсу, портретний опис слугує засобом конструювання можливого світу з опорою на соціокультурні стереотипи й засобом характеристизації героїв – антропоцентрів цього можливого світу.

Позамовна інформація про героїв художнього твору, матеріалізована через вербальний код, з одного боку, об'єктивує концептуальну модель світу, з іншого – має інтенціональний, цілеспрямований характер. Інтеграція цих чинників сприяє створенню образу героя, що постає як конструкт дискурсу.

Викладене характеризує портретний опис як складник ХАРД, але власне визначення поняття "портрет героя", є дещо дискурсивним.

Поняття "портрет" вживається як у широкому, так і у вузькому значеннях. У зарубіжному літературознавстві поняття портрета взагалі не відокремлюється від поняття персонажа: "Character, in literature, a personage in a novel, short story, drama, or poem. The term "character" also denotes the essential qualities and personality traits of a fictional or real individual. The ability to create compelling and believable characters is one of the hallmarks of the literary artist." "Characteristics, in literature, is the presentation of the attitudes and behavior of the imaginary persons in order to make them credible to the author's audience" [3: 290, 291].

Більш вузько це поняття розглядається у вітчизняних стилістиці, лінгвостилістиці, лінгвістиці тексту і визначається так: "Портрет в літературному произведении – изображение внешности героя: его лица, фигуры, одежды, манеры держаться" [4: 275]. "Портрет у літературі – засіб характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажів. Маючи за основний предмет художнього зображення взаємодію з довкіллям, письменники описують зміни зовнішнього вигляду персонажів у конкретних ситуаціях, у взаєминах між ними. Пильна увага до портретів персонажів ґрунтується на загальній закономірності, згідно з якою внутрішні психічні стани людей відображаються в міміці (виражальні рухи м'язів обличчя), пантоміміці (виражальні рухи всього тіла), в динаміці мовлення (інтонація, темпоритм, тембр), диханні і т.п., що допомагає в процесі спілкування глибше розуміти внутрішній світ один одного. Окрім того, одяг людини часто свідчить про її естетичні смаки, риси вдачі, майновий стан, рід занять. Тому письменники фіксують як зовнішній вигляд персонажів, так і їх внутрішній стан, намагаються витлумачувати відповідність чи розбіжність між їхніми так званими зовнішніми та внутрішніми портретами" [4: 546].

При цьому слід зазначити, що метою портретного опису зазвичай є конструювання образу, де окремі риси вказують на суттєві характеристики.

"Портрет виступає одним із засобів індивідуалізації персонажа. Окрім зовнішніх фізичних характеристик персонажа, до портрету включаються відомості про його зачіску, одяг, манери, аксесуари, тобто про те, що відображає смаки, пристрасті, звички – індивідуальність героя. Портрет на відміну від пейзажу визначає і соціальну приналежність

персонажа, і входить до темпорального континууму тексту, бо в костюмі знаходить своє відображення і епоха, і пора року, і час доби" [6: 142].

З викладеного випливає, що портретний опис включає:

- 1) зображення зовнішності: обличчя, волосся, статури і т.п.;
- 2) опис міміки, голосу і динаміки дихання, пантоміміки і манер;
- 3) одягу і аксесуарів.

Наведемо приклади:

"Mrs. Wimbush laughed. Her voice, her laughter, were deep and masculine. Everything about her was manly. She had a large, square, middle-aged face, with a massive projecting nose and little greenish eyes, the whole surmounted by a lofty and elaborate coiffure of a curiously improbable shade of orange.(...) Today she was wearing a purple silk dress with a high collar and a row of pearls. The costume, so richly dowagerish, so suggestive of the Royal Family, made her look more than ever like something on the Halls" [7: 40].

"Danny was small and dark and intent. At twenty-five his legs were bent to the exact curves of a horse's sides" [8: 5].

"... Judy Jones, a slender enameled doll in cloth of gold: gold in a band of her head, gold in two slipper points at her dress's hem. The fragile glow of her face seemed to blossom as she smiled at him" [9: 52].

Портретний опис, відображаючи результати внутрішніх переживань героя, включається до його психологічної кваліфікації, характеристики його поточного психологічно-емоційного стану, наприклад:

"He looked at her with clear steady eyes.

[...] His eyes grew hot.

[...] His face was fixed and superior.

[...] Suddenly, with a spring like a cat, he was confronting her, his back to the door. His eyes were full and dilated, like a cat's, his face seemed to gleam at her.

[...] His eyes, with a wide, dark electric pupil, like a cat's, only watched her objectively.

[...] But he did not answer, only his eyes narrowed in a sensual, cruel smile.

[...] His eyes narrowed again in the smile of vindictive, mocking indifference.

[...] And at the sound of his still, cat-like voice...

[...] But the smile in the dark, full, dilated pupils...

[...] Now the smile went openly over his face" [10: 219-221].

Варто звернути увагу і на те, що портретний опис є динамічним, він передає зміни у зовнішності героя, пов'язані зплинністю часу й нерідко розкриває причини і обставини, що призвели до цих змін, наприклад:

"Gray Maturin was striking rather than handsome. He had a rugged, unfinished look; a short blunt nose, a sensual mouth, and the florid Irish complexion; a great quantity of raven black hair, very sleek, and under heavy eyebrows clear, very blue eyes. Though built on so large a scale he was finely proportioned, and stripped he must have been a fine figure of a man.

[...] His hair had receded on the temples and there was a small bald patch on the crown, his face was puffy and red, and he had a double chin. He had put on a lot of weight during years of good living and hard drinking, and only his great height saved him from being grossly obese. But the thing I mostly noticed was the expression of his eyes. I remembered quite well the trusting open frankness of their Irish blue, when the world was before him and he hadn't a care in the world; now I seemed to see in them a sort of puzzled dismay..." [11: 26, 143].

Результати дослідження дають підстави виділити такі види портретного опису за ознакою **композиційної будови**:

- цілісний портретний опис – це такий опис, який містить у собі більш чи менш детальне зображення зовнішності героя, наприклад:

"He was a man of fifty, and some, seeing that he had gone both bold and grey, thought he looked older. But the first physical impression was deceptive. He was tall and thick about the body, with something of a paunch, but he was also small-boned, active, light on his feet. In the same way his head was massive, his forehead high and broad between the fringes of fair hair; but no one's face changed in expression quicker, and his smile was brilliant. Behind the thick lenses, his eyes were small and intensely bright, the eyes of a young and lively man. At a first glance, people might think he looked a senator. It did not take them long to discover how mercurial he was. His temper was as quick as his smile; in everything he did his nerves seemed on the surface" [12: 12].

- фрагментарний портретний опис – це опис, у якому подана одна (чи більше) суттєва деталь, наприклад:

"... watched her with lighted, dangerous eyes" [10: 83].

"... Myra's voice was placid as a summer lake..." [13: 18].

Художня деталь визначає лише незначну ознаку явища або ситуації, даючи право читачу самому домислювати картину. "Художня деталь – засіб словесного мистецтва, якому властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція" [5: 718]. Індивідуальність зовнішніх проявів почуттів, індивідуальність вибіркового підходу автора до цих зовнішніх проявів, що спостерігаються, породжує нескінчену різноманітність деталей. Деталь – потужний сигнал образності, що пробуджує в читача не тільки співпереживання з автором, але власні творчі прагнення.

Проведений аналіз також уможливує систематизацію портретного опису за **інтераційними характеристиками**; виходячи з цього критерію виділяємо:

- автономний портретний опис, тобто такий, який охоплює структуру висловлювання або декількох висловлювань, наприклад:

"She was very pretty, in a florid, vulgarish way, with her artful-innocent dark eyes, and flashing smiles, and pretty little bustle and frills, and "fresh complexion" and "abounding health" [14: 41].

- вбудований портретний опис, коли деталь включено до структури висловлювання, наприклад:

"The light of the hurricane lamp cut his profile out of the darkness, and it was astonishingly fine" [15: 50].

- комбінований портретний опис, тобто такий, що поєднує автономний та вбудований типи, наприклад:

"He went over to Emrys, and at first he hardly recognized him. The change was not gross: it was Emrys true enough, but a blurred and altered Emrys, his features coarsened in some subtle way. His face seemed swollen, the nostrils thickened, the skin waxy, except for a faint reddish patch that spread across the nose. His whole appearance was heavy, apathetic. Andrew spoke him. He muttered an intelligible reply. Then, clenching his hands, he came out with a tirade of aggressive nonsense..." [16: 61].

Типи портретного опису виділені за композиційними та інтеракційними характеристиками дещо асиметричні: цілісний портрет є завжди автономним, а фрагментарний може бути і автономним, і вбудованим; комбінований поєднує ознаки цілісного та фрагментарного.

Викладене дає підстави дійти в и с н о в к у , що портретний опис є складником художнього дискурсу який конструє уявлення про зовнішність героя, особливості його поведінки й слугує засобом характеристизації; за композиційною будовою портретний опис охоплює типи: цілісний, фрагментарний; за інтеракційними характеристиками портретний опис поданий автономним, вбудованим й комбінованим типами.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі вербалізації стереотипів масової свідомості, індивідуально-авторського світогляду у конструюванні портретного опису, а також у вивченні специфіки ідеостилу у використанні мовних ресурсів у портретному описі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під заг. ред. І.С. Шевченко: Кол. монографія. – Харків: Константа, 2005. – 356 с.
2. Романенко О.В. Стильові домінанти німецького романтичного дискурсу та їх мовна об'єктивація: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківськ. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 20 с.
3. Merriam-Webster's Encyclopedia of Literature. – Massachusetts: Merriam-Webster, Incorporated, Publishers, Springfield, 1995. – 1236 p.
4. Словарь литературоведческих терминов (редакторы-составители Л.И. Тимофеев и др.) – М. "Просвещение", 1974. – 509 с.
5. Літературознавчий словник-довідник під ред. Р.Т. Гром'яка – К.: Академія, 2006. – 751 с.
6. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Aldous Huxley. Crome Yellow. – Moscow: Progress publishers, 1976. – 278 p.
8. John Steinbeck. Tortilla Flat. – СПб.: Антологія КАРО, 2005. – 224 с.
9. F. Scott Fitzgerald. The Stories of F. Scott Fitzgerald. Volume 4. Bernice Bobs Her Hair and Other Stories. – Penguin Books, 1963. – 176 p.
10. D.H. Lawrence. Selected Short Stories. – Penguin Books, 1989. – 540 p.
11. W.S. Maugham. The Razor's Edge. – М.: Издательство Менеджер, 2000. – 320 с.
12. C.P. Snow. The Masters. – Penguin Books, 1977. – 312 p.
13. F. Scott Fitzgerald. This Side of Paradise. – Everyman's Library, the Millennium Library, 1996. – 264 p.
14. Олдингтон Р. Смерть героя. – М.: Высш. шк., 1985. – 350 с.
15. Мозм У. Сомерсет. Тесный угол. – СПб.: Антологія, КАРО, 2006. – 256 с.
16. A.J. Cronin. The Citadel. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1957. – 450 p.

Матеріал надійшов до редакції 11.05. 2007 р.

Омецинская О.В. Понятие и структура портретного описания как составляющее художественного дискурса.

В статье рассматривается понятие портрета персонажа: обосновывается статус портрета персонажа как составляющего художественного англоязычного реалистического дискурса начала XX в.; выделяются основные типы портрета по признакам композиционного строения и интеракционных характеристик.

Ometsynska O.V. The Notion and Structure of the Description of a Character as a Component of the Belles-lettres Discourse.

The article is aimed at analysis of the notion of a character description: the status of a character description as a component of the belles-lettres Anglo-American realistic discourse of the beginning of the 20th century is grounded; the main types of this description by compositional structure and interactional characteristics are singled out.